

(foto: Julia Freeman Woolpert)

Hoezo, onderwijsloopbaan- begeleiding en diagnostiek?

Vlaamse Werkgroep OLB-diagnostiek

Zo'n ambitieus project opzetten over vernieuwde diagnostiek bij het studiekeuzeproces, daar moet toch een goede reden voor zijn? We leggen uit vanuit welke nood het project ontstond en verhelderen welke plaats diagnostiek en ook de nieuwe OLB-tool kunnen innemen in onderwijsloopbaanbegeleiding.

De nieuwe OLB-tool meet psychologische processen die belangrijk zijn bij de studiekeuze in de overgang naar 2e graad SO

Ontstaan van het project 'een stap vooruit'

We bestuderen in Vlaanderen al decennialang studieloopbanen en -richtingen in het basis- en secundair onderwijs. Zo verschenen er in de jaren '90 verschillende publicaties over projecten met de namen ALOSO, GETLOV, GETSOV, SEBO en WAPSO (1). Toch bleef het sinds het einde van vorige eeuw eerder stil over diagnostische instrumenten die bruikbaar zijn binnen de onderwijsloopbaanbegeleiding. Begin 2011 ontstond dan ook - onder impuls van VCLB Oostkust - het idee om nieuwe instrumenten te ontwikkelen die CLB-medewerkers kunnen gebruiken tijdens keuzebegeleiding.

BOX 1. DEELNEMERS EN MEETRONDES IN HET ONDERZOEK 'EEN STAPVOORUIT'

Wie nam deel aan het onderzoek?

In oktober 2012 polsten de CLB'ers van de Werkgroep OLB-diagnostiek over heel Vlaanderen naar de bereidheid om mee te werken aan een 'normeringsonderzoek OLB'. 128 scholen bleken bereid. Uit die 128 scholen werd een representatieve steekproef van 35 scholen getrokken (bron voor de streefpercentages: Vlaams onderwijs in cijfers, schooljaar 2011-2012). Meer bepaald werden de meewerkende scholen gekozen op basis van drie kenmerken: regio, onderwijsnet en onderwijsstructuur. Tabel 1 geeft weer hoe de scholen verdeeld waren over deze drie kenmerken.

Tabel 1. Kenmerken van de deelnemende scholen

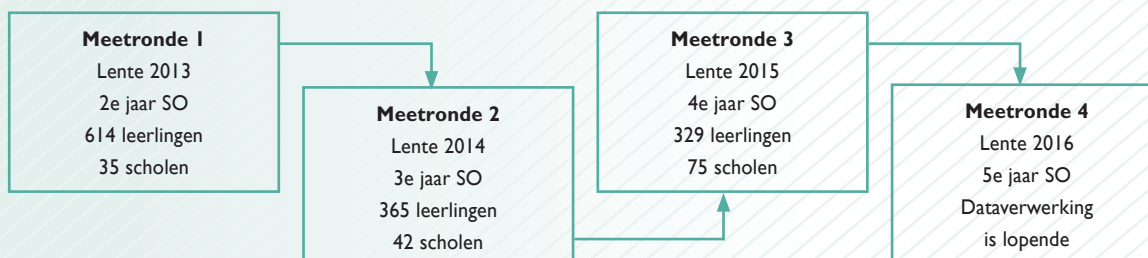
KENMERKEN	AANTAL SCHOLEN
Regio	
Oost (Limburg)	3
Midden (Antwerpen, Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant)	25
West (West-Vlaanderen)	7
Onderwijsnet	
Officieel onderwijs: GO! (gemeenschapsonderwijs)	11
Vrij onderwijs	24
Onderwijsstructuur	
A-stroom	28
B-stroom	7

Aangezien de diversiteit van de deelnemende scholen voldoende gespiegeld is aan de belangrijkste kenmerken van het Vlaamse onderwijslandschap, kunnen we zeggen dat we over een representatieve steekproef van tweedejaarsleerlingen van het Vlaamse secundair onderwijs beschikken. In elk van die 35 scholen nam telkens 1 volledige klas deel aan het onderzoek via het invullen van vragenlijsten. De bevraging verliep elektronisch (online in de informaticaklassen) en onder begeleiding van een projectmedewerker of hogeschoolstudent die was opgeleid voor de bevraging.

Tijdslijn van het onderzoek

Figuur 1 toont de verschillende fasen van het longitudinaal onderzoek. Initieel namen 614 leerlingen deel aan het onderzoek. Om de voorspellende waarde van de vragenlijsten voor de latere schoolloopbaan van leerlingen te kunnen bepalen, worden de leerlingen verschillende jaren opgevolgd. Bij elke nieuwe meetronde worden zo veel mogelijk leerlingen uit de oorspronkelijke steekproef getraceerd.

Figuur 1. Tijdslijn van het onderzoek

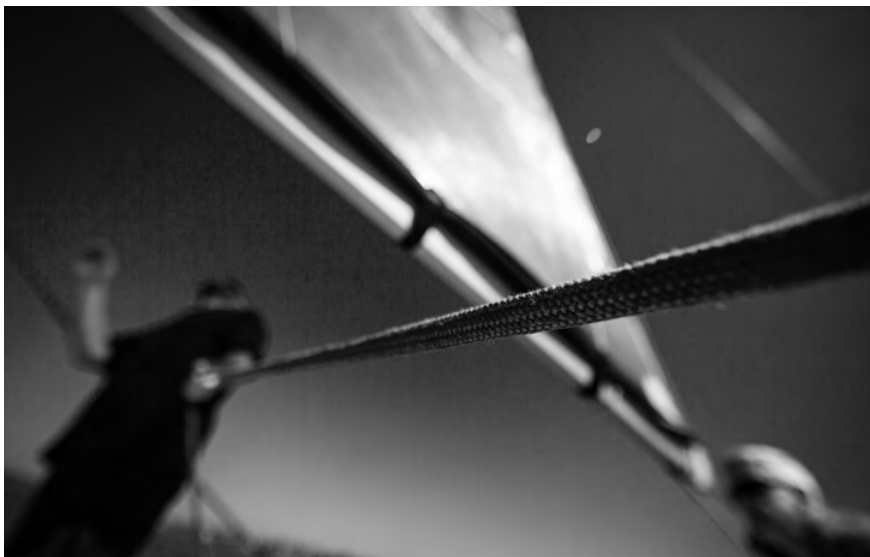
De leerlingen die deelnamen aan meetronde 1 bleken na 3 jaar verspreid van 35 naar 75 scholen én van 20 naar 38 betrokken CLB's. Groepsgewijze digitale afnames waren dus niet meer de meest aangewezen methode van dataverzameling. In meetronde 2 kozen we daarom voor een combinatie van digitale bevraging en bevraging op papier. In meetrondes 3 en 4 gebeurden de afnames nog uitsluitend op papier.

De eerste resultaten van het OLB-onderzoek en de nieuwe OLB-instrumenten werden toegelicht op de studiedag 'Een Stap Vooruit: diagnostiek als helpende hand voor leerling en begeleider in het studiekeuzeproses' (november 2014, zie <http://schoolpsychologie-vvsp.be>) en op het symposium van het Vlaams Forum voor Diagnostiek 'Diagnostiek is (en blijft) een kunst. Over opportuniteiten en bedreigingen, nieuwe trends en positionering in een veranderend landschap' (november 2015, zie <http://www.vfd-vzw.be>).

Er zal nog een diepgaand onderzoek naar de effecten van eventuele selectieve uitval noodzakelijk zijn. Nu al kunnen we merken dat de uitval van deelnemers groter is in de B-stroom en dat jongens vaker afhaken. Ook selectieve uitval volgens onderwijsnet, regio en studierichting moeten we nog verder nagaan.

Toekomstig onderzoek?

Ultiem is het onze bedoeling om deze leerlingen verder op te volgen tot het einde van het secundair onderwijs, en uiteindelijk misschien zelfs in hun overgang naar hoger onderwijs of het werkveld. De ambitie van deze studie is met andere woorden om een unieke dataset te verkrijgen die inzicht geeft in de psychologische processen die mee bepalend zijn voor studiekeuze doorheen het secundair onderwijs en zelfs daarna.

Leerlingen moeten hun loopbaan zelf kunnen sturen (foto: Ross Tinney)

OLB is niet 'keuzes maken', wel 'keuzes helpen maken'

Leerlingen moeten tijdens hun onderwijsloopbaan verschillende keren keuzes maken over welke opleiding ze zullen volgen of welk beroep ze zullen uitoefenen. Onderwijsloopbaanbegeleiding (OLB) is het versterken van de leerling, met zijn persoonlijke en omgevingsaspecten, bij het maken van die keuzes. Die begeleiding gebeurt binnen een krachtige onderwijsleeromgeving. Het doel ervan is dat de leerling optimaal zijn sterke kanten, capaciteiten, attitudes, waarden en interesses kan ontwikkelen in functie van zijn deelname aan het maatschappelijk leven.

Een 'goede' studiekeuze leidt tot een loopbaan waarvan de leerling kan zeggen dat hij die zelf voldoende heeft kunnen sturen en waarin hij bewuste en goed afgewogen keuzes heeft gemaakt. Die keuzemomenten vormen schakels in een continu leerproces. De keuzemomenten hebben bijgedragen tot zijn persoonlijke ontwikkeling, zijn zelfrealisatie en tot een traject met voldoende successen. OLB zal dus maximaal inzetten op bewuste en positieve keuzes en op betrokkenheid en motivatie.

OLB wil de leerling regisseur maken van de eigen onderwijsloopbaan (2). Daarbij willen we graag dat de leerling komt tot zelfsturing, m.a.w. dat de leerling zelf richting geeft aan zijn (onderwijs)loopbaan.

Zelfsturing betekent dat de leerling bewust kan reageren op keuzesituaties en op veranderingen die zich voordoen in zijn loopbaan. De leerling leert zijn eigen weg te gaan: hij kan doelen stellen voor zijn studieloopbaan, zijn keuzes baseren op zijn eigen mogelijkheden, interesses, waarden... Zelfsturing is een vaardigheid die niet vanzelf komt en voor sommige leerlingen ook niet evident is. Zelfsturing vraagt extra aandacht van ouders, leerkrachten, CLB en alle andere opvoeders om de leerling hierbij te helpen (3).

Aan het versterken van het (studie-)keuzeprocessen werken school en CLB in partnerschap samen volgens de fasen van het zorgcontinuüm (zie box 2).

OLB = het versterken van de leerling bij het maken van keuzes

Los daarvan organiseerde de Vlaamse Vereniging voor Schoolpsychologie (VSP) in 2012 een studiedag over 'Motivatie of moedervat'. Een belangrijke conclusie daar was dat het instrumentarium voor het in kaart brengen van de motivatie van leerlingen ofwel verouderd was, ofwel ontzettend interessant en vernieuwend leek, maar ontbrekend aan Vlaams onderzoek naar normen of validering.

Na deze studiedag brachten de initiatiefnemers van VCLB Oostkust onderzoekers uit psychologieopleidingen van verschillende hogescholen (HOWEST, Thomas More en VIVES) en universiteiten (KU Leuven, UGent, VUB) en OLB-deskundigen uit de drie centrumnetten van de CLB's samen in de Vlaamse Werkgroep OLB-diagnostiek. Een uniek project met samenwerking tussen wetenschap en praktijk kreeg zo gestalte onder de naam 'Een stap vooruit'. Een jaar en vele bijeenkomsten later vond een eerste uitgebreid onderzoek plaats bij meer dan 600 Vlaamse tweedejaarsleerlingen SO (zie box 1 voor de onderzoeksmethode).

Waarom onderzoek bij deze leerlingen? Leerlingen in het 2e jaar SO staan voor een cruciaal keuzemoment in hun onderwijsloopbaan, maar er bestaan nauwelijks kwaliteitsvolle instrumenten die hen bij vastlopende keuzes kunnen helpen.

Unieke samenwerking zorgt voor nieuwe OLB-tool

De unieke samenwerking in de Werkgroep OLB-diagnostiek, tussen vertegenwoordigers van de CLB's van alle netten, hogescholen en universiteiten, leidde tot de ontwikkeling van een nieuwe OLB-tool: vragenlijsten voor het meten van psychologische processen die relevant zijn voor de studiekeuze van leerlingen in de overgang naar de 2e graad SO.

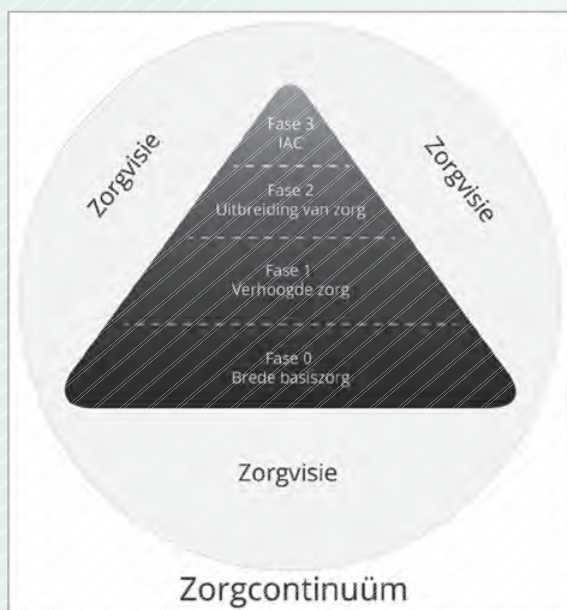
Met erg bescheiden financiële middelen, maar wel met een duidelijke visie op het belang van verantwoorde OLB-diagnostiek, zijn er nu instrumenten beschikbaar die de studiekeuzevaardigheden van leerlingen uit het 2e jaar SO kunnen versterken en die CLB-medewerkers in staat stellen om leerlingen nog doelgericht in hun studiekeuze te begeleiden. Voor een overzicht van deze vragenlijsten, zie het artikel 'De nieuwe OLB-tool: welke instrumenten en waarom?' in dit nummer (p. 12).

De plaats van diagnostiek in onderwijsloopbaanbegeleiding

Op welke manier kunnen CLB'ers de vragenlijsten uit het project inzetten in de onderwijsloopbaanbegeleiding van leerlingen? Om daarop een antwoord te geven denken we eerst na over wat we met onderwijsloopbaanbegeleiding willen bereiken en welke rol diagnostiek daarin kan spelen.

BOX 2. ONDERWIJSLOOPBAANBEGELEIDING EN HET ZORGCONTINUÛM

Het zorgcontinuüm (zie figuur 2) geeft handvatten om onderwijsloopbaanbegeleiding kwaliteitsvol uit te bouwen.

Figuur 2.
Het zorgcontinuüm (bron: www.prodiagnostiek.be)

Brede basiszorg: in fase 0 van het zorgcontinuüm ligt de verantwoordelijkheid voor de uitbouw van een OLB-beleid in eerste instantie bij de school. In dat beleid zijn zowel educatieve als preventieve begeleidingsactiviteiten i.v.m. het keuzeproces van alle leerlingen opgenomen. Het CLB ondersteunt de school bij de uitbouw van een OLB-beleid. Dit vertaalt zich naar de bijzondere bepalingen of afsprakennota van het beleidscontract of -plan tussen school en CLB.

Aandachtspunten binnen de brede basiszorg zijn bijvoorbeeld het motiveren van adviezen over de schoolloopbaan, het afstemmen van het OLB-beleid op de leerlingenpopulatie van de school, oog hebben voor het keuzeproces van de leerlingen. Ook heldere afspraken over de verschillende rollen en taken op school m.b.t. OLB maken hier deel van uit, samen met de attitudes van de leerkrachten. Het gaat daarbij om attitudes en vaardigheden die het ontdekken en ontwikkelen van talenten of het exploreren van studierichtingen en beroepen stimuleren. Ook attitudes en vaardigheden van leerkrachten om in dialoog te gaan met de leerlingen over hun keuzeproces en het versterken van de leerling bij het maken van keuzes, horen daarbij.

Het CLB ondersteunt de leerkrachten bij het omgaan met vragen van leerlingen en ouders. Het CLB coacht ook leerkrachten bij het detecteren van signalen van minder gunstige keuzeprocessen van leerlingen. Dit kan gebeuren in samenwerking met de pedagogische begeleidingsdienst, de school, ouders en leerlingen (5). School en CLB sensibiliseren ouders over het belang van het keuzeproces en streven ernaar om alle ouders actief te bereiken en te betrekken, zeker als het

gaat over informatieverstrekking. Dit kan in de vorm van gezamenlijke infoavonden voor ouders en leerlingen, individuele gesprekken met ouders, communicatie via Onderwijskiezer, CLB chat...

In fase 0 kan het CLB educatieve OLB-instrumenten introduceren op school. Voorbeelden daarvan zijn de Op Stapmethodiek (VCLB-Koepel, www.opstapnaar.be) en de WATHOE-methodiek (CLB GO!, info over het materiaal via wathoelerenkiezen@g-o.be). Deze methodieken bevatten materiaal dat de school kan gebruiken om in de klas met leerlingen aan de slag te gaan over de onderwijsloopbaan, studie- en beroepskeuze. Beide methodieken vertrekken vanuit een theoretisch kader over de verschillende componenten van een keuzeproces en bieden daarbij opdrachten en oefeningen aan. De componenten van het keuzeproces worden ook wel keuzetaken of keuzeacties genoemd (zie het artikel van Briers e.a. p. 18 in dit nummer).

Verhoogde zorg: wanneer in fase 0 moeilijkheden in het keuzeproces opduiken, leidt dit in de fase van 'Verhoogde zorg' (fase 1) tot een aanmelding op het zorgoverleg. Daar gaat het zorgteam van de school na of er voldoende informatie is om een aanpak te zoeken die tegemoetkomt aan de specifieke OLB-behoefte van leerlingen en/of ouders of ondersteuningsbehoefte van de leerkracht.

Voorbeelden van specifieke OLB-behoefte zijn: nood aan ondersteuning bij het verwerven en verwerken van onderwijsinformatie ('Lies weet dat ze later journaliste wil worden, maar heeft nood aan informatie over welke studierichting ze

hiervoor best volgt.'), nood aan bijkomende uitleg over rapportevaluaties ('De ouders van David hebben nood aan uitleg over het rapport in begrijpbare taal.'), nood aan trajectbegeleiding bij ongewone overgangen zoals verandering van studierichting, overstap naar huisonderwijs ('Joris en zijn ouders hebben nood aan een gesprek waarbinnen ze hun visie op de onderwijsloopbaan van Joris kunnen geven zonder dat dit uitmondt in discussies.')

Als het zorgteam nog niet voldoende informatie heeft om een aanpak te formuleren, dan wordt deze eerst verzameld. De aanpak plannen, uitvoeren en evalueren gebeurt in overleg met de betrokkene(n). Het zorgteam van de school bepaalt welke componenten van het keuzeproces (d.w.z. keuzetaken of keuzeacties) best versterkt worden en op welke wijze dit kan gebeuren (bv. door het voeren van loopbaangesprekken met de leerling en/of de ouders). Daarbij vertrekt de begeleider zo veel mogelijk van de informatie die al is aangereikt tijdens de brede basiszorg (bv. via WATHOE- of Op Stapmethodiek). Ook in deze fase ondersteunt het CLB de schoolinterne werking, bijvoorbeeld door deel te nemen aan het zorgoverleg.

Uitbreiding van zorg: als het keuzeproces dreigt vast te lopen of als de aanpak in verhoogde zorg onvoldoende antwoord biedt, is aanmelding bij het CLB aangewezen. Leerlingen en ouders kunnen zich ook rechtstreeks bij het CLB aanmelden.

In deze fase van 'Uitbreiding van zorg' (fase 2) krijgt het CLB een actieve begeleidende rol volgens de principes van handelingsgerichte diagnostiek (HGD). Na het verhelderen van de hulpvragen bepaalt de CLB-medewerker het verdere traject. Sommige hulpvragen kunnen beantwoord worden door extra informatieverstrekking door het CLB. Bij moeilijke keuzeprocessen kan men doorheen het HGD-traject een antwoord zoeken op de hulpvraag van de leerling en zijn ouders. Hiervoor kan in de onderzoeksfase de nieuwe OLB-tool worden ingezet. Tijdens het hele HGD-traject werkt het CLB samen met de verschillende betrokkenen.

Individueel aangepast curriculum (IAC): OLB stopt niet bij de overstap naar een IAC (fase 3). Leerlingen die een IAC volgen in het gewoon onderwijs en leerlingen die in het buitengewoon onderwijs les volgen (zowel gemeenschappelijk curriculum als IAC) worden door de school en het CLB actief opgevolgd en begeleid in hun onderwijsloopbaan.

Diagnostiek met de nieuwe OLB-tool

De laatste jaren zien we dat leerlingen, ouders en leerkrachten een steeds uitgebreider (zelf)diagnostisch instrumentarium ter beschikking hebben om het studiekeuzeproces te ondersteunen. Bijvoorbeeld, de testen op Onderwijskiezer zoals de I-Like-junior (belangstelling) en de I-Study-junior (studiehouding) kunnen zij zelf gebruiken en zijn zinvol binnen de methodieken van Op Stap en WATHOE (zie box 2, in fase 0 en fase 1 van het zorgcontinuüm).

Ondanks het uitgebreid aanbod aan zelftests lopen sommige leerlingen vast in het keuzeproces. Vaak gaat het bij zelftests om digitale resultatenverwerking of testmanagers die een output genereren met schriftelijk rapport. De feedback volstaat echter niet altijd (bv. wanneer leerlingen vastlopen in het keuzeproces (6)). Hoe kan een CLB'er deze leerling dan verder helpen (fase 2, uitbreiding van zorg)? De nieuwe OLB-tool met vragenlijsten is net hiervoor gemaakt en kan doelgericht worden ingezet: de vragenlijsten zijn voorbehouden voor de begeleiding van vastlopende keuzes en worden ingezet in de onderzoeksfase van het HGD-traject.

De zelfsturende leerling: voorwaarden voor OLB-diagnostiek

OLB wil dat een leerling tot zelfsturing komt, dat hij regisseur wordt van de eigen (onderwijs)loopbaan. Dat is belangrijk in alle fasen van het zorgcontinuüm: we stellen ons telkens de vraag wat de leerling nodig heeft om meer zelfsturend te zijn en passen de aanpak in alle fasen daar zo veel mogelijk op aan.

Bij vastlopende keuzes (fase 2, uitbreiding van zorg) krijgt een HGD-traject met diagnostisch onderzoek slechts betekenis voor die zelfsturing als het een antwoord is op een vraag van de leerling of een toetsing is van een hypothese van de leerling.

De nieuwe OLB-tool is voorbehouden voor de begeleiding van vastlopende keuzes en wordt ingezet in de onderzoeksfase van het HGD-traject.

BOX 3. SOORTEN RELATIES TUSSEN LEERLING EN CLB-MEDEWERKER

Inspiratie voor verschillende relatietyperen tussen leerling en CLB-medewerker vinden we in het oplossingsgericht werken. Daar onderscheidt men vier relatietyperen: co-expertenrelatie, consulterende relatie, zoekende relatie en vrijblijvende relatie. Deze vier relatietyperen kunnen ook gelden tijdens de onderwijsloopbaanbegeleiding door een CLB-medewerker van een leerling die vastloopt met zijn keuzeproces. Naargelang het type relatie verleent de leerling een ander mandaat aan de CLB-medewerker.

1. **Co-expertenrelatie:** de leerling is in staat zijn eigen problemen aan te pakken, maar hij heeft nog concrete hulp, feedback en vooral aanmoediging nodig van de keuzebegeleider.
2. **Consulterende relatie:** de leerling ziet in dat zijn keuzeproces problematisch verloopt én wenst actie te ondernemen om hier iets aan te doen. De leerling vraagt hierbij hulp aan de keuzebegeleider en geeft hem ook veel mandaat.
3. **Zoekende relatie:** de leerling ziet noch het probleem noch zijn verantwoordelijkheid bij het vinden van een oplossing voor een probleem rond zijn schoolloopbaan (bv. 'Als de klassenraad mij niet zou buizen, zou ik geen probleem hebben.')
4. **Vrijblijvende relatie:** de leerling erkent het keuzeprobleem maar ziet zijn aandeel in het oplossen ervan veel minder. Er is geen motivatie voor verandering van eigen gedrag. Dit zien we wel vaker bij leerlingen die door de school naar het CLB worden 'verwezen' (bv. 'De klassenraad heeft gezegd dat ik eens met het CLB moest spreken.')

Een voorwaarde voor zelfsturing is dus dat de leerling bij diagnostisch onderzoek weet welk instrument voor welke van zijn vragen wordt ingeschakeld en daartoe het mandaat aan de CLB-medewerker verleent.

Een leerling kan verschillende soorten relaties hebben met een CLB-medewerker (zie box 3) en daarbij ook een ander mandaat geven aan de CLB-medewerker.

De vragenlijsten in de nieuwe OLB-tool kunnen helpen om zicht te krijgen op factoren die de zelfsturing van de leerling belemmeren of bevorderen. De diagnostische scholing en expertise van de CLB-medewerker zorgen ervoor dat dit gebeurt in het belang van de leerling (en ouders).

Referenties

- (1) MAGEZ, W. (1996). Studieloopbanen in de tweede graad van het secundair onderwijs. *Caleidoscoop*, 8(4), 10 - 14.
- (2) RAVYST, J.W. (2013). *Schoolloopbaanbegeleiding in het secundair onderwijs*. VVKSO-mededeling.
- (3) LE FEVERE DE TEN HOVE, M. (2007). *Korte therapie. Handleiding bij het 'Brugse model' voor psychotherapie met een toepassing op kinderen en jongeren*. Antwerpen: Garant.
- (4) Project loopbaanleren in Vlaanderen en Europa (2011).
- (5) *Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van de operationele doelstellingen van de Centra voor Leerlingenbegeleiding* (3 september 2009).
- (6) CELESTIN-WESTREICH, S., & CELESTIN L. (2010). *Kind-, opvoedings- en gezinsdiagnostiek*. Leuven: Acco.

Is er plaats voor diagnostiek? (foto: Matthew Wiebe)